УДК 330.322
DOI: 10.31891/2307-5740-2018-262-5(2)-109-115

ЛІТВІНОВ О. С.,
МАЛИШКО В. С.
Одеський національний економічний університет

ОЦІНКА ВАРТОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Метою статті є здійснення оцінки вартості інтелектуального капіталу промислових підприємств України із використанням витратного методу. В процесі досягнення мети у статті розглянуто теоретичні засади та методику розрахунку вартості інтелектуального капіталу підприємства із застосування витратного методу. Оцінку інтелектуального капіталу здійснено на базі статистичних даних промислових підприємств України. Результати розрахунків дозволили здійснити аналіз динаміки інтелектуального капіталу промислових підприємств за 2009–2017 рр., а також динаміки вартості людського, технологічного, організаційного капіталів та капіталу відносин. Отримано висновок, що вартість інтелектуального капіталу промислових підприємств України за 9 років збільшилась лише на 15% і склала 10 млрд грн. При цьому за останні 9 років частка ІКП в сукупному капіталі зменшилась на 3,5% і склала 13,2%.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, людський капітал, капітал відносин, організаційний капітал, інтелектуально-технологічний капітал, відтворення капіталу, модель оцінки капіталу.

LITVINOV O.,
MALYSHKO V.
Odessa National Economic University

EVALUATION OF INTELLECTUAL CAPITAL COST OF INDUSTRIAL ENTERPRISES OF UKRAINE

The purpose of the article is performance evaluation of intellectual capital cost of industrial enterprises of Ukraine. Cost method was used, and for it is necessary to solve the task of modelling the processes of formation, wear and restoration of intellectual capital elements. The analysis of the dynamics of intellectual capital of industrial enterprises of Ukraine and its' components: human capital, capital of relations, intellectual-technological capital and organizational capital are the ending result of the study. In the process of reaching the aim of the article the author regarded theoretical principles and calculation of intellectual capital value methodology with the use of cost method. On the basis of statistical data of industrial enterprises of Ukraine an intellectual capital assessment was carried out. The calculations results allowed to make a dynamics of intellectual capital of industrial enterprises analysis for 2009-2017, and also the value dynamics of human, technological, organizational capital and capital of relations. The conclusion is that In Ukraine, intellectual capital is still a small part of the company's total capital unlike the world leading countries. Thus, at the machine-building enterprises of Ukraine in 2017, the intangible assets value was less than 0.1%, and the calculated value of intellectual capital - 13.2% of the total value of their capital. Moreover, the share of intellectual capital has decreased by 3.5% over the last 9 years, which indicates a negative tendency in reduction of the intellectual capacity of industrial production in Ukraine. With a decrease in the value and share of capital relations and intellectual and technological capital of industrial enterprises the cost of human and organizational capital increases.

Keywords: intellectual capital, human capital, capital of relations, organizational capital, intellectual-technological capital, reproduction of capital, capital evaluation model.

Постановка проблеми. Машинобудування є головним двигуном постіндустріального розвитку. Попри те, що в останні десятиріччя на провідні ролі в світовій економіці виходить сфера послуг, всі провідні економіки світу відрізняються збереженням, а іноді й збільшенням значної ролі саме машинобудування. Це пов'язано із тим, що машинобудування в розвинутих економіках світу стає все більше науко- та інтелектуальноємним і все менше матеріалоємним видом діяльності. Інтелектуальний капітал (далі – ІК), зокрема та його частина, яка включена до складу балансового капіталу підприємств – нематеріальні активи, з роками займає все більшу частку капіталу. Як наслідок, у складі вартості машинобудівної продукції економічно розвинутих країн все більшу частину складають витрати, які пов'язані з нематеріальними ресурсами. Все це обумовлює вибір промислових підприємств в якості економічної галузі дослідження. Сучасні тенденції розвитку економіки свідчать про те, що подальша постіндустріалізація світової економіки проходить на фоні збільшення частки наукоємних галузей, в першу чергу машинобудування. Протилежними є тенденції розвитку у країнах, що розвиваються та у пострадянських країнах. Частка промисловості в них зменшується паралельно зі зменшенням частки машинобудування та інших наукоємних галузей, що говорить не про постіндустріальний, а про деіндустріальний їх розвиток. Так, частка промисловості в Україні, Росії та Білорусі за 2008–2014 рр. зменшилась більше ніж 22-30 в.п. [1, с.18]. Саме тому важливим завданням постає розвиток інтелектуальноємних складових діяльності.

Аналіз досліджень та публікацій. Під інтелектуальним капіталом підприємства (далі – ІКП) пропонується розуміти сукупність економічних відносин між підприємцями, персоналом і суб'єктами зовнішнього середовища щодо формування, споживання та відтворення знань [2, с.46]. Як показано у авторських дослідженнях, відтворення ІКП представляє собою процес формування, споживання та

відновлення всіх елементів ІКП, який розглядається не як одиничний акт, а як такий, що безперервно повторюється. Всі елементи ІКП можна розділити на чотири групи: людський капітал, капітал відносин, інтелектуально-технологічний капітал та організаційний (структурний) капітал [3, с.42]. Проблемою сучасних досліджень, спрямованих на оцінку ІКП, є врахування процесу його морального зносу або здійснення оцінки ІКП з позицій його відтворення.

Спроба врахування процесів зносу та відновлення при динамічній оцінці вартості людського капіталу була зроблена М. Балістером та ін. [4, с.353]. Автори виходили з того, що певна частка витрат на персонал у періоді *t* перетворюється у людський капітал підприємства, який, в свою чергу, має властивість зношуватись щорічно на певну частку від минулого рівня. Також автори здійснили ринкову оцінку підприємств із використанням відомої моделі Д. Ольсона, в якій ринкова вартість підприємства показана, як додаток балансової вартості активів підприємства із дисконтованим обсягом наднормованих прибутків (різниці між прибутковістю підприємств та вартістю капіталу) [5, с.663].

В результаті критичного розгляду існуючих витратних моделей оцінки ІКП було запропоновано авторську модель для оцінки окремих видів ІКП – людського, технологічного, організаційного капіталу та капіталу відносин:

$$\mathbf{IC_{tij}} = \mathbf{\Phi_j} \times \mathrm{B_{tij}} \times \mathrm{Кн_t} \times \boldsymbol{\varphi}_{ij}. \quad (1)$$

$$\varphi_{ij} = \frac{1 + \gamma_{ij}}{\gamma_{ij} + \delta_j}, \quad (2)$$

де IC_{tij} – грошова оцінка j-го виду ІК і-го підприємства у періоді t;
$\acute{\alpha}_j$ – частка капіталізованих витрат на відтворення j-го виду ІК;
$\mathrm{Кн}_t$ – коефіцієнт нарощення вартості грошей у періоді t;
B_{tij} – обсяг витрат на відтворення j-го виду ІК і-го підприємства у році t;
φ_{ij} – мультиплікатор відтворення j-го виду ІК і-го підприємства;
γ_{ij} – коефіцієнт оновлення j-го виду ІК і-го підприємства;
δ_i – коефіцієнт вибуття j-го виду ІК [6, с.107].

Виділення невирішених частин. Сучасні науковці, зокрема Д. Горовий, О. Грішнова, І. Дмитрієв, А. Козловський, О. Кузмін, Д. Приходько, А. Шахно та інші, досліджували питання кількісної оцінки ІК вітчизняних підприємств [7–10]. Однак досі залишаються не розглянутими особливості оцінки ІКП витратним методом із врахуванням його зносу та відновлення.

Формулювання цілей. Метою статті є здійснення оцінки вартості ІК промислових підприємств України витратним методом, для чого необхідно вирішити завдання моделювання процесів формування, зносу та відновлення елементів ІКП. Кінцевим результатом дослідження повинен бути аналіз динаміки ІКП промислових підприємств України, а також його складових: людського капіталу, капіталу відносин, інтелектуально-технологічного капіталу та організаційного капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз відтворення ІКП машинобудування України розпочнемо з відбору підприємств. З цією метою було відібрано найбільші промислові підприємства галузі машинобудування України, які здійснювали свою діяльність та надали офіційну звітність за період з 2009 по 2017 р. У зв'язку із особливостями авторської методики розрахунку не брались до уваги підприємства, які мають від'ємне значення обсягу власного капіталу, оскільки в такому разі відсутня можливість розрахунку наднормованого обсягу прибутку підприємства, що унеможливлює розрахунок вартості ІКП доходним методом. Загалом було відібрано 20 найбільших підприємств. Обрані підприємства представляють 10 областей України зі всіх регіонів. Найбільшу частку мають Запорізька (5 підприємств) та Харківська області (4 підприємства), що обумовлено історично високим рівнем розвитку машинобудування в цих областях.

Крім даних окремих підприємств в процесі аналізу відтворення ІКП машинобудування необхідно використовувати й деяку макроекономічну та загальногалузеву статистичну інформацію, зокрема, середню відсоткову депозитну ставку, на базі якої розраховується коефіцієнт нарощення витрат, середньогалузевий рівень витрат на оплату праці в розрахунку на одного працівника. Також, для оцінки щорічного рівня зносу ІК підприємств машинобудування, була проаналізована динаміка витрат на науково-дослідні та конструкторські розробки підприємств машинобудування економічно розвинутих країн світу.

Слід зазначити, що макроекономічні дані були отримані за допомогою статистичних баз Бюро Ван Дайк (Bureau van Dijk), для чого були використані макроекономічні дані по Україні, країнах ЄС. Зокрема використані агреговані дані за 500 найбільшими машинобудівними підприємствами України та Європи. Оскільки машинобудування відрізняється високим рівнем концентрації капіталу, найбільші 500 підприємств цієї галузі виробляють більше 95% її продукції та здійснюють близько 100% RsD, що дозволяє абстрагуватись від малих машинобудівних підприємств в процесі визначення макроекономічних тенденцій в галузі.

Наступним етапом було здійснення оцінки вартості ІКП із використанням моделей 1-2. При розрахунку вартості ІКП витратним методом частка капіталізованих витрат на формування ($\acute{\alpha}_j$) людського

капіталу приймалась рівною 0,16, капіталу відносин – 0,6, організаційного капіталу – 0,3. Коефіцієнт вибуття (δ_j) людського капіталу приймався рівним 0,34, капіталу відносин – 0,5 та організаційного капіталу – 0,14, що обумовлено висновками провідних світових авторів [4, с.355]. Коефіцієнт оновлення (γ_{ij}) кожного з трьох видів ІК розраховувався по кожному підприємству як середній приріст витрат на відтворення окремого виду ІКП.

Отримані характеристики відтворення елементів людського капіталу були використані для оцінки їх вартості з використання авторських наробок на базі витратного методу оцінки. Витратами на відтворення людського капіталу, як обґрунтовано у авторських дослідженнях, можна вважати частину витрат на оплату праці персоналу, витратами на відтворення капіталу відносин – частину витрат на збут, витратами на інтелектуально-технологічний капітал – витрати на придбання об'єктів інтелектуальної власності та частину інвестицій на оновлення основного капіталу, витратами на організаційний капітал – частину адміністративних витрат підприємства. У таблиці 1 наведено узагальнені результати оцінки вартості та структури ІК групи машинобудівних підприємств витратним методом.

Таблиця 1

Узагальнені результати оцінки вартості ІК групи промислових підприємств України за 2009–2017 рр. витратним методом, млн грн.

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Баз. абс. зміна	Баз. відн. зміна, % (в.п.)
Балансова вартість підприємств	44400	47794	52841	59043	59439	59752	64280	65131	67115	22715	51,2
Вартість людського капіталу	3339,0	3763,0	3888,6	4944,3	3893,4	3569,9	3754,7	3100,7	3487,2	148,2	4,4
Вартість капіталу відносин	2182,4	2069,4	2342,1	2450,7	2289,8	2445,3	2738,1	2639,9	2057,4	-124,9	-5,7
Вартість організаційного капіталу	1983,3	2177,3	2476,5	2489,6	2576,6	2631,7	2622,9	2464,8	2704,8	721,5	36,4
Вартість інтелектуально-технологічного капіталу	1184,8	1168,7	1290,4	1477,5	1689,3	1670,2	1647,5	1554,8	1706,8	522,0	44,1
Вартість ІКП	8689,4	9178,3	9997,6	11362,0	10449,2	10317,0	10763,1	9760,3	9956,3	1266,8	14,6
Частка НМА в капіталі, %	0,081	0,089	0,163	0,221	0,198	0,193	0,154	0,128	0,095	0,015	18,1
Частка ІКП в капіталі, %	16,7	16,4	16,2	16,5	15,3	15,1	14,7	13,3	13,2	-3,5	-21,1
Структура ІКП, %:											
частка людського капіталу	38,4	41,0	38,9	43,5	37,3	34,6	34,9	31,8	35,0	-3,4	-8,8
частка капіталу відносин	25,1	22,5	23,4	21,6	21,9	23,7	25,4	27,0	20,7	-4,5	-17,7
частка організаційного капіталу	22,8	23,7	24,8	21,9	24,7	25,5	24,4	25,3	27,2	4,3	19,0
частка інтелектуально-технологічного капіталу	13,6	12,7	12,9	13,0	16,2	16,2	15,3	15,9	17,1	3,5	25,7

Джерело: складено та розраховано автором на основі [11]

Як свідчать таблиці 1, загальна вартість ІК 20 підприємств зросла (із врахуванням зміни вартості грошей при використанні витратного методу оцінки) за 9 років з 8,7 до 10 млрд грн, або на 14,6%. При цьому, найбільшого обсягу ІК групи підприємств досяг у 2012 р. 11,4 млрд грн. Активи підприємств за 2009–2017 рр. зросли на 22,7 млрд грн, або більше ніж на половину, що призвело до суттєвого зменшення частки ІК в капіталі підприємств з 16,7 % до 13,2 % (розрахунок показника «Частка ІКП в капіталі підприємства» здійснювався із додаванням у знаменнику до балансової вартості тієї частини ІКП, яка не враховується у складі активів).

Оцінка вартості складових ІКП витратним методом на основі авторської моделі дозволила встановити зростання ІКП на 12 з 20 досліджених підприємствах за 2009–2017 рр. (результати отримані із врахуванням зміни вартості грошей у часі), що свідчить про суттєві проблеми підприємств машинобудування України у розвитку інтелектуальної складової капіталу (див. таблиця 2). Також не втішним є зменшення частки ІКП в балансовій вартості капіталу на половині з досліджуваних підприємств, хоча встановленим є факт про перехід світового машинобудування на постіндустріальні, інтелектуальноємні засади діяльності (див. таблиця 3).

Таблиця 2

Результати оцінки вартості ІК промислових підприємств України у 2009–2017 рр. витратним методом, млн грн.

Назва підприємства	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Базис. зміна	
										абс.	відн., %
ПАТ «Мотор січ»	2000,2	2213,3	2530,2	2864,2	2983,2	3209,0	3757,7	3201,8	3383,5	1383,2	69,2
ПрАТ «Новокраматорський машинобудівний завод»	1703,0	1802,0	1935,2	1932,4	1780,3	1970,0	1503,5	1418,1	1582,4	-120,6	-7,1
ДП НВК газотурбобудування «Зоря»-«Машпроект»	1720,2	1480,7	1732,9	1856,0	1739,2	1527,0	1863,3	2064,1	1145,9	-574,3	-33,4
ПАТ «Турбоатом»	491,9	438,3	421,5	485,7	512,8	664,8	659,5	300,0	558,7	66,8	13,6
ТОВ «Леоні ваерінг системс уа гмбх»	209,0	210,7	204,5	200,9	221,0	271,0	403,3	396,8	514,5	305,5	146,2
ПрАТ «Український графіт»	365,8	404,3	411,2	690,5	349,7	343,4	409,9	373,8	498,1	132,3	36,2
ПАТ«Крюківський вагонобудівний завод»	516,8	946,3	1005,3	1545,7	852,4	524,3	379,4	347,5	479,5	-37,3	-7,2
ПрАТ «СКФ Україна»	117,7	157,1	185,6	132,4	169,5	169,8	199,1	258,4	283,7	166,0	141,1
ДП завод «Електроважмаш»	499,1	416,2	462,1	479,3	758,5	570,5	404,0	289,6	270,4	-228,7	-45,8
ПАТ «Одеський кабельний завод «Одескабель»	240,3	213,1	171,3	170,8	184,5	156,3	213,3	211,6	251,0	10,7	4,4
ПрАТ «Укпостач»	100,1	109,6	122,4	167,0	190,7	162,3	90,3	108,2	171,3	71,2	71,2
ПрАТ «Завод Південкабель»	174,8	187,2	204,2	227,9	155,6	124,9	169,8	155,7	160,7	-14,1	-8,1
ТОВ «Укравтозапчастина»	211,0	217,0	189,6	175,2	159,8	136,5	140,6	142,2	145,9	-65,1	-30,8
ПАТ «Завод «Лтава»	69,7	81,4	85,6	86,0	101,8	188,1	202,1	115,1	135,7	66,0	94,7
ТОВ «Азовська кабельна компанія»	57,6	48,4	53,4	68,3	93,5	98,8	100,2	81,3	96,1	38,5	66,8
ТОВ «Мегатекс»	48,3	55,8	62,3	52,0	43,7	57,7	62,9	84,3	94,8	46,6	96,5
ТОВ «Техпровід»	26,1	38,7	63,8	44,1	38,7	41,6	58,3	54,1	55,1	29,1	111,5
ТОВ «Виробниче підприємство «Акватон»	66,5	89,2	75,9	111,1	43,8	38,7	78,4	90,0	50,5	-16,0	-24,0
ТОВ «Інтеркабель Київ»	53,0	47,6	54,0	44,3	39,7	35,4	44,1	41,1	47,3	-5,7	-10,7
ТОВ «Крок ГТ»	18,4	21,6	26,6	28,1	30,6	27,1	23,7	26,4	31,1	12,7	68,9
Загальна вартість ІК групи підприємств	8689	9178	9998	11362	10449	10317	10763	9760	9956	1267	14,6

Джерело: складено та розраховано автором на основі [11]

Окремо серед машинобудівних підприємств України стоїть ПАТ «Мотор січ», який є безумовним лідером як за фінансовими результатами діяльності, так і за обсягом ІКП – 3,4 млрд грн у 2017 р., або більше ніж третина вартості ІКП всієї групи підприємств. Іншими найбільшими підприємствами за вартістю ІК є ПрАТ «Новокраматорський машинобудівний завод» – 1,6 млрд грн, ДП НВК газотурбобудування «Зоря»-«Машпроект» – 1,1 млрд грн, ПАТ «Турбоатом» – 0,6 млрд грн та ТОВ «Леоні ваерінг системс уа гмбх», ПрАТ «Український графіт», ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» – всі по 0,5 млрд грн.

Відображенням у балансі ІКП постає НМА, обсяг яких є мізерним на більшості з досліджених підприємств машинобудування. Так, на ПАТ «Турбоатом» та ТОВ «Укравтозапчастина» частка НМА у балансі є майже нульовою. У 18 з 20 підприємств частка НМА є меншою за 1 % і тільки на ТОВ «Інтеркабель Київ» та ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» дещо перевищує 1 %, що підтверджує невідповідність діючих стандартів обліку вимогам щодо відображення ІК, хоча б із використанням витратного методу.

Загальна частка ІК у капіталі групи підприємства зменшувалась щорічно з єдиним виключенням у 2012 р. (частка ІКП зросла на 0,3 %). Найбільша частка ІК у 2017 р. була на ТОВ ВП «Акватон» – 36,5 %, ТОВ «Леоні ваерінг системс уа гмбх» – 27,1 %, ТОВ «Техпровід» – 25,2 %, ТОВ «Інтеркабель Київ» – 21,9 %. Три з чотирьох названих підприємств є представниками «кабельної» галузі, а ТОВ «Леоні ваерінг системс уа гмбх» здійснює виробництво комплектуючих для електричного автомобільного обладнання, що говорить про значення ІК в діяльності кабельно-проводникових підприємств. Найменшу частку ІК в капіталі у 2017 р. мають ПАТ «Турбоатом» – 7,4 %, ТОВ «Мегатекс» – 9,3 %, ТОВ «Крок ГТ» – 9,8 %.

Розглянемо більш детально динаміку й структуру ІКП в розрізі окремих його видів за досліджуваний період. Загальний обсяг людського капіталу 20 підприємств за 9 років майже не змінився і склав у 2017 р. 3,5 млрд грн. Обсяг людського капіталу 9 машинобудівних підприємств зменшився, тоді як частка людського капіталу в ІКП зменшилась на половині підприємств, що підтверджує процес втрати вітчизняними підприємствами людського потенціалу – головного фактору можливого інтенсивного інтелектуально-орієнтованого економічного зростання. Частка людського капіталу у вартості ІКП обраних підприємств зменшилась на 3,4 %, хоча все ще залишається найбільшою серед інших складових ІКП – 35 %.

Таблиця 3

Динаміка частки вартості ІК, розрахованої витратним методом, в капіталі машинобудівних підприємств України у 2009–2017 рр., %

Назва підприємства	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Базис. зміна	
										абс.	відн., відс. п.
ТОВ «Виробниче підприємство «Акватон»	45,4	51,5	45,4	58,9	42,8	37,9	56,4	57,3	36,5	-8,9	-19,6
ТОВ «Леоні ваерінг системс уа гмбх»	21,8	23,9	20,6	25,4	25,8	26,8	27,6	26,1	27,1	5,3	24,1
ТОВ «Техпровід»	21,8	20,8	35,8	28,2	24,0	23,0	19,1	21,0	25,2	3,4	15,7
ТОВ «Інтеркабель Київ»	10,3	11,3	14,1	12,1	10,0	11,1	15,2	18,2	21,9	11,6	113,4
ПрАТ «Новокраматорський машинобудівний завод»	15,3	17,7	20,1	20,7	21,6	21,8	18,4	18,2	21,3	6,0	39,0
ТОВ «Укравтозапчастина»	20,0	21,3	18,8	17,6	17,9	16,2	16,3	19,0	20,6	0,6	3,2
ПАТ «Одеський кабельний завод «Одескабель»	20,4	20,8	18,1	17,5	18,1	15,4	18,9	18,1	19,6	-0,8	-4,1
ПрАТ «СКФ Україна»	14,3	14,4	16,2	13,4	15,9	12,8	13,3	16,5	18,2	3,8	26,7
ПрАТ «Український графіт»	20,5	17,7	18,2	25,0	16,9	16,7	17,0	15,9	17,9	-2,6	-12,6
ТОВ «Азовська кабельна компанія»	18,1	12,8	16,4	20,2	26,2	18,7	17,6	11,9	16,1	-1,9	-10,8
ДП завод «Електроважмаш»	25,2	19,3	20,8	16,8	24,6	22,5	20,2	17,1	14,9	-10,3	-40,8
ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод»	12,3	18,1	15,6	18,7	11,4	10,3	9,4	9,0	13,9	1,6	13,1
ПрАТ «Завод Південкабель»	14,1	16,0	15,7	18,8	14,8	13,3	12,9	12,3	13,5	-0,5	-3,7
ПАТ «Завод «Лтава»	17,9	17,5	17,1	14,6	15,5	20,6	18,8	12,6	13,3	-4,6	-25,6
ДП НВК газотурбобудування «Зоря»-«Машпроект»	20,4	18,0	18,6	19,0	18,6	17,3	18,7	20,6	12,8	-7,6	-37,4
ПрАТ «Укпостач»	9,8	10,0	10,2	12,7	12,8	12,5	6,2	7,1	11,4	1,5	15,6
ПАТ «Мотор січ»	16,8	14,8	14,2	13,6	13,1	12,8	13,1	10,5	10,7	-6,2	-36,6
ТОВ «Крок ГТ»	6,3	6,9	8,1	8,0	9,1	8,3	7,6	8,1	9,8	3,5	55,1
ТОВ «Мегатекс»	9,1	8,5	11,4	10,0	9,4	9,1	6,7	7,6	9,3	0,2	2,3
ПАТ«Турбоатом»	12,5	11,2	8,6	7,9	8,2	10,6	9,9	5,4	7,4	-5,1	-40,6
Загальна частка ІК в капіталі групи підприємств	16,7	16,4	16,2	16,5	15,3	15,1	14,7	13,3	13,2	-3,5	-21,1

Джерело: складено та розраховано автором на основі [11]

Обсяг капіталу відносин збільшився на 12 підприємствах групи, при зростанні його частки в ІК лише на 7 підприємствах, що говорить про суперечливі процеси у його відтворенні. З одного боку, позитивним є збільшення обсягу капіталу відносин на більшості з обраних підприємств, а з іншого боку, загальний обсяг капіталу відносин зменшився в абсолютному виразі на 125 млн грн. Однак не може не турбувати масове зменшення частки даного виду ІК, до якого в тому числі віднесено й відносини з споживачами, властивості бренду й т.д., що говорить про зменшення уваги вітчизняних машинобудівних підприємств до його відтворення.

На відміну від попередніх видів, обсяг і частка організаційного та інтелектуально-технологічного капіталів суттєво зросли. Обсяг організаційного капіталу групи підприємств збільшився за 2009–2017 рр. на 36%, або на 722 млн грн, що обумовило зростання його частки з 22,8 до 27,2 % та дозволило отримати організаційному капіталу 2 місце за часткою у ІКП. Аналіз динаміки організаційного капіталу окремих підприємств виявив, що його обсяг зменшився лише у 2 підприємств, а частка збільшилась на 12 із 20 обраних підприємств.

Ще в більшому ступені збільшився обсяг і частка інтелектуально-технологічного капіталу обраних підприємств: за 9 років обсяг збільшився на 522 млн грн, або на 44,1 % до 1,7 млрд грн, що обумовило зростання його частки у ІКП з 13,6 до 17,1 %. Однак протилежна тенденція спостерігається на окремих підприємствах. Лише на половині підприємств обсяг інтелектуально-технологічного капіталу збільшився, а його частка в ІКП зросла лише на 5 з 20 підприємств. Така значна невідповідність між усередненими та значеннями за окремими підприємствами обумовлюється тим, що на 2 підприємства (ПАТ «Мотор січ» та ПАТ «Турбоатом») припадає зростання інтелектуально-технологічного капіталу на 630 млн грн, тоді як на всіх інших його обсяг зменшився на 108 млн грн.

З метою підтвердження правильності висновків щодо негативних результатів відтворення ІК було здійснено оцінку вартості та аналіз динаміки ІК та його складових на прикладі 500 найбільших машинобудівних підприємств, результати наведені у таблиці 4. Виручка та інші фінансові результати цих підприємств складають левову частину продукції машинобудування України, що дозволяє вважати результати аналізу 500 найбільших підприємств результатами аналізу всього машинобудування України.

Таблиця 4

Узагальнені результати оцінки вартості ІК підприємств машинобудування України за 2009–2017 рр. витратним методом, млн грн.

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Баз. абс. зміна	Баз.відн. зміна, % (в.п.)
Вартість людського капіталу	7446,8	8834,7	9930,1	9728,0	9627,0	8167,8	8105,6	8193,0	10033,4	2586,6	34,7
Вартість капіталу відносин	7765,2	7867,8	7977,8	8762,6	7061,1	6523,5	7014,8	7201,9	6529,2	-1236,0	-15,9
Вартість організаційного капіталу	8820,2	9414,5	10624,8	10748,9	9646,9	8776,7	9313,6	9052,3	10205,5	1385,3	15,7
Вартість інтелектуально-технологічного капіталу	8362,3	7672,4	7285,3	8085,8	7861,0	7071,3	6970,8	6450,3	6396,8	-1965,5	-23,5
Вартість ІКП	32394,5	33789,4	35818,0	37325,3	34196,0	30539,3	31404,7	30897,5	33164,9	770,4	2,4
Частка НМА в капіталі, %	1,859	1,643	1,484	1,644	1,591	1,515	1,439	1,283	1,132	-0,727	-39,1
Частка ІКП в капіталі підприємства, %	14,1	14,3	15,1	15,9	15,6	14,7	14,6	14,5	15,0	0,9	6,2
Структура ІКП, %:											
частка людського капіталу	23,0	26,1	27,7	26,1	28,2	26,7	25,8	26,5	30,3	7,3	31,6
частка капіталу відносин	24,0	23,3	22,3	23,5	20,6	21,4	22,3	23,3	19,7	-4,3	-17,9
частка організаційного капіталу	27,2	27,9	29,7	28,8	28,2	28,7	29,7	29,3	30,8	3,5	13,0
частка інтелектуально-технологічного капіталу	25,8	22,7	20,3	21,7	23,0	23,2	22,2	20,9	19,3	-6,5	-25,3

Джерело: складено та розраховано автором на основі [11]

Обсяг ІК машинобудівних підприємств за умови врахування зміни вартості грошей у часі майже не змінився протягом 2009–2017 рр. (зростання з 32,4 до 33,2 млрд грн, або на 2 %). Частка ІК в капіталі машинобудівних підприємств, розрахована витратним методом, є близькою до частки ІК 20 вищерозглянутих підприємств, і складає біля 15 %. Однак за 2009–2017 рр. в машинобудуванні цей показник збільшився на 0,9 %, що свідчить про те, що середні і дрібні машинобудівні підприємства мають позитивну динаміку і на кілька відсотків більшу частку ІК в структурі капіталу. Схожі тенденції відбуваються у динаміці ІК за окремими видами. Так у машинобудуванні України, збільшується вартість людського й організаційного капіталу при зменшенні вартості й частки капіталу відносин й інтелектуально-технологічного капіталу машинобудівних підприємств України. Як і за результатами аналізу групи 20 підприємств, в структурі машинобудівних підприємств України у 2017 р. головну частку – більше 30,3 % – складає людський капітал, при зростанні його частка на 7 %, та організаційний капітал – 30,8 %. Зменшилась й частка балансової вартості ІК, а саме вартості НМА, у капіталі машинобудівних підприємств (за 9 років з 1,9 до 1,1 %, або на 39 в.п.).

Висновки. Важливість здійснення витратної оцінки вартості ІКП полягає в тому, що лише витратний метод наразі може бути використаний з метою удосконалення стандартів обліку активів підприємства. Тобто з метою більш повного включення до балансу підприємства елементів ІК можна використовувати удосконалені витратні методики його оцінки, що і відбувається в економічно розвинутих країнах, де в стандартах обліку вже передбачено віднесення всіх витрат, які пов’язані із здійсненням RsD, до складу активів підприємства. Враховуючи те, що протягом останніх десятиріч головні зміни у стандартах обліку відбуваються саме з метою врахування в балансах нематеріальних складових капіталу, можна зробити висновок, що в найближчому майбутньому відбудуться зміни, які дозволять розширити перелік активів за рахунок оцінки всіх елементів ІКП хоча б із використанням витратних методів.

Результати оцінки та аналізу динаміки вартості ІК промислових підприємств України засвідчили, що на відміну від провідних країн світу в Україні ІК досі складає незначну частину сукупного капіталу підприємства. Так, на машинобудівних підприємствах України у 2017 р. вартість НМА складала менше

0,1%, а розрахована вартість ІК – 13,2% від сукупної вартості їх капіталу. Більше того, за останні 9 років частка ІК зменшилась на 3,5%, що свідчить про негативну тенденцію зменшення інтелектуальноємності промислового виробництва в Україні, що призводить до зменшення його конкурентоспроможності на світових ринках. При цьому збільшується вартість людського й організаційного капіталу при зменшенні вартості й частки капіталу відносин й інтелектуально-технологічного капіталу промислових підприємств.

Література

1. Літвінов О. С. Межа постіндустріалізації економіки / О. С. Літвінов // Бізнес-інформ : науковий журнал. – 2018. – № 3 (482). – С. 15–20.

2. Літвінов О. С. Відтворення інтелектуального капіталу підприємства / О. С. Літвінов // Проблеми та перспективи розвитку підприємництва. – 2016. – №3 (14) , том 1. – Харків : ХНАДУ, 2016. – С. 45–49.

3. Літвінов О. С. Ефективність відтворення нематеріальних ресурсів підприємства / О. С. Літвінов // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 6 (168). – С. 39–47.

4. Ballester M. Tracks: Labor costs and investments in human capital / M. Ballester, J. Livnat, N. Sinha // Journal of Accounting, Auditing & Finance. – 2002. – № 17(4). – P. 351–373.

5. Ohlson J. A. Earnings, Book Values, and Dividends in Security Valuations / J. A. Ohlson // Contemporary Accounting Research 11. – 1995. – P. 661–687.

6. Літвінов О. С. Витратна модель оцінки вартості інтелектуального капіталу підприємства / О. С. Літвінов // Актуальні наукові дослідження у сучасному світі. – 2018. – № 9 (41), ч. 1 – С. 103–110.

7. Горовий Д. А. Оцінка вартості бренда автомобілебудівного підприємства : монографія / І. А. Дмитрієв, Д. А. Горовий, Д. О. Приходько. − Харків : Вид-во ХНАДУ, 2016. − 228 с.

8. Грішнова О. А. Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку / О. А. Грішнова // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. – 2014. – №. 1. – С. 34–34.

9. Грішнова О. Інтелектуальний капітал України: інтегральна оцінка й порівняльний аналіз / О. Грішнова, А. Козловський // Україна: аспекти праці. – 2014. – № 1. – С. 3–9.

10. Кузьмін О. Є. Оцінка рівня розвитку людського капіталу України в умовах глобалізації / О. Є. Кузьмін, А. Ю. Шахно // Економіка та держава. – 2018. – №. 4. – С. 7–11.

11. Статистичні бази звітності підприємств за 2009–2017 рр. [Електронний ресурс] / Бюро Ван Дайк. – Режим доступу : https://ruslana.bvdep.com/

References

1. Litvinov O. S. Mezha postindustrializatsii ekonomiky / O. S. Litvinov // Biznes-inform : naukovyi zhurnal. – 2018. – № 3 (482). – S. 15–20.

2. Litvinov O. S. Vidtvorennia intelektualnoho kapitalu pidpryiemstva / O. S. Litvinov // Problemy ta perspektyvy rozvytku pidpryiemnytstva. – 2016. – №3 (14) , tom 1. – Kharkiv : KhNADU, 2016. – S. 45–49.

3. Litvinov O. S. Efektyvnist vidtvorennia nematerialnykh resursiv pidpryiemstva / O. S. Litvinov // Aktualni problemy ekonomiky. – 2015. – № 6 (168). – S. 39–47.

4. Ballester M. Tracks: Labor costs and investments in human capital / M. Ballester, J. Livnat, N. Sinha // Journal of Accounting, Auditing & Finance. – 2002. – № 17(4). – P. 351–373.

5. Ohlson J. A. Earnings, Book Values, and Dividends in Security Valuations / J. A. Ohlson // Contemporary Accounting Research 11. – 1995. – P. 661–687.

6. Litvinov O. S. Vytratna model otsinky vartosti intelektualnoho kapitalu pidpryiemstva / O.S. Litvinov // Aktualni naukovi doslidzhennia u suchasnomu sviti. – 2018. – № 9 (41), ch. 1 – S. 103–110.

7. Horovyi D. A. Otsinka vartosti brenda avtomobilebudivnoho pidpryiemstva : monohrafiia / I.A. Dmytriiev, D. A. Horovyi, D. O. Prykhodko. − Kharkiv : Vyd-vo KhNADU, 2016. − 228 s.

8. Hrishnova O. A. Liudskyi, intelektualnyi i sotsialnyi kapital Ukrainy: sutnist, vzaiemozviazok, otsinka, napriamy rozvytku / O. A. Hrishnova // Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka. – 2014. – №. 1. – S. 34–34.

9. Hrishnova O. Intelektualnyi kapital Ukrainy: intehralna otsinka y porivnialnyi analiz / O. Hrishnova, A. Kozlovskyi // Ukraina: aspekty pratsi. – 2014. – № 1. – S. 3–9.

10. Kuzmin O. Ye. Otsinka rivnia rozvytku liudskoho kapitalu Ukrainy v umovakh hlobalizatsii / O.Ye. Kuzmin, A. Yu. Shakhno // Ekonomika ta derzhava. – 2018. – №. 4. – S. 7–11.

11. Statystychni bazy zvitnosti pidpryiemstv za 2009–2017 rr. [Elektronnyi resurs] / Biuro Van Daik. – Rezhym dostupu : https://ruslana.bvdep.com/

Рецензія/Peer review : 27.09.2018
Надрукована/Printed : 02.11.2018
Рецензент: д.е.н., проф. Ковальов А.І.